

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-428-3-2>

**DEMOGRAPHIC STATUS AND SOCIAL STRATIFICATION
OF THE PODILLIA PROVINCE
IN THE POST-REFORM PERIOD (1862–1872)**

**ДЕМОГРАФІЧНИЙ СТАН ТА СТАНОВА СТРАТИФІКАЦІЯ
ПОДІЛЬСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ
У ПОРЕФОРМЕНИЙ ПЕРІОД (1862–1872 РР.)**

Mulyar A. M.

*Candidate of Historical Sciences,
Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of Social and Humanities
University of Economics and
Entrepreneurship
Khmelnyskiy, Ukraine*

Муляр А. М.

*кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри суспільно-
гуманітарних дисциплін
Університет економіки
і підприємництва
м. Хмельницький, Україна*

Подільська губернія як адміністративно-територіальна одиниця була утворена в 1796 році, згідно указу російського царя Павла I. У пореформений період вона займала площу 774 квадратних миль (1.245,6322 кв. км). На півночі межувала з Волинською губернією, на північному – сході з Київською, на схід і південний схід – Херсонською, на південному заході з Бессарабською губерніями. На заході мала спільний кордон із Австро-Угорською імперією. Вона була поділена на 12 повітів. У даному адміністративному утворенні нараховувалось: 12 повітових і 5 заштатних міст (ті які користувались правом міста, але не були адміністративним центром), 120 містечок. Чималою була кількість сільських поселень: 39 слобод, 12 колоній, 1.325 сіл, 41 хутір, 54 військових поселення.

Для того, щоб з'ясувати соціальну структурованість подільського суспільства, слід визначити демографічне становище Подільської губернії у пореформений період. По демографії край вважався густозаселеним, і по чисельності у 1866 р. займав 7 місце в Російській імперії. У цей час тут проживало 1.868.857 осіб (942.904 чоловік (далі чол.) і 925.953 жінок (далі жін.). На 1 квадратну (далі кв.) милю припадало по 51,3 осіб. Найбільша кількість населення була у В'ятській губернії – 2.220.601 осіб (1.048.973 чол. і 1.171 628 жін.). Однак на 1 кв. милю тут припадало 24,7 осіб. Другою по заселеності була

Пермська губернія – 2.138.548 осіб (1.015.526 чол. і 1.123.022 жін.). Де на 1 кв. милі проживало до 17 осіб. [2, с. 4–5]. Що ж до сусідніх губерній Правобережної України, то у зазначений період у Волинській губернії проживало – 1.602.715 осіб (811.874 чол. і 790.841 жін.), де на 1 кв. милю припадало 22,6 особи. У Київській губернії відповідно мешкало 2.012.095 осіб (1.008.117 чол. і 1.003.978 жін.). На 1 кв. милю приходилось 44,9 осіб. [2, с. 10–11, 14–15].

Що до внутрішньої заселеності Подільської губернії, то в 1866 р. найбільше населення мешкало у Балтському повіті – 210.069 осіб (103.371 чол. і 106.698 жін.), однак густота мешканців на 1 милю тут була найменшою, і становила 29,8 осіб. Другою по величині жителів був Кам'янець – Подільський повіт, у якому мешкало 187.815 осіб (94.674 чол. і 93.141 жін.). Однак тут була одна із найвищих густота населення в Російській імперії – 75,1 осіб на 1 милю. Більше було лише у С. Петербурзькій губернії – 360,7 осіб та Московській – 187,7 осіб [2, с. 19, 23, 25]. Третім по заселеності був Ольгопільський повіт, де проживало 177.126 осіб (89.610 чол. і 87.516 жін.). На 1 кв. милю припадало 51, осіб. Найменше проживало у Летичівському повіті – 109.085 (53.767 чол. і 55 318 жін.). де на 1 кв. милі мешкало 48 осіб. Середня густота населення на 1 кв. милю була однією із найбільших в імперії, і сягала 50,1 осіб. Більше було лише в Московській губернії – 53,7 осіб [2, с. 19, 23].

Населення Подільського краю переважно було сільським. На це вказує велична проживаючих у містах, що становила 130.370 осіб (66.702 чол. і 63.668 жін.). У відсотковому відношенні це лише 6,97 % від загальної кількості жителів. Тобто, величина жителів села складала 93.03 %. Найбільше містян було в Кам'янець-Подільському повіті – 20.699 осіб (11.091 чол. і 9.608 жін.). На порядок менше проживало у Могилівському повіті – 17.383 особи (8.345 чол. і 9.038 жін.). Третю сходинку займали містяни Балтського повіту, яких нараховувалось 14.629 осіб (6.435 чол. і 8.194 жін.). Найменше у містах жило у Летичівському повіті – 4.864 особи (2.290 чол. і 2.574 жін.) [2, с. 22]. Для порівняння, у Волинській губернії проживало у містах 146.041 особа (83.692 чол. і 62.339 жін.), що складало 9,11% від всього населення повіту. В Київській губернії мешкало 224.531 особа (116.582 чол. і 107.949 жін.), що становило 11,15% [2, с. 10–11, 14–15].

Якщо подивитись на подільське населення по віросповіданню у вказаний період, то більшість із них були православними – 1.391.830 осіб (689.715 чол. і 702.115 жін.), що складало 74,47 % від усіх проживаючих. Досить значною була частка римо – католиків –

227.130 осіб (114.077 чол. і 113.053 жін.). Також тут мешкали старовіри – розкольники, яких ще називали пилипонами – 10.218 осіб (5.095 чол. і 5.123 жін.) та протестанти – 1.996 осіб (1.071 чол. і 925 жін.). Були також у губернії й іудеї – 205.165 осіб (100.449 чол. і 104.716 жін.). Мусульманську віру сповідували лише – 43 особи (22 чол. і 21 жін.).

Що до станової стратифікації, то населення губернії було не однорідне. У пореформений період тут проживали спадкові дворяни – 22.784 осіб (11.229 чол. і 11.555 жін.); особисті дворяни та службовці – 8.352 осіб (4.090 чол. і 4.262 жін.); 19.713 духовенства (9.841 чол. і 9.872 жін.). Жителів міст нараховувалось 277.891 осіб (137.395 чол. і 140.496 жін.). Величина селян становила 1.450.309 осіб (720.006 чол. і 730.303 жін.). Величина державних селян становила – 154.269 осіб, а колоністів – 368 осіб. Селян власників – 1.111.116 осіб, однодворців – 113.600 осіб, євреїв землевласників – 9,932 особи, вільних хліборобів – 3.216 осіб. Досить значно була, як на наш погляд, величина російських військових – 76.808 осіб (53.740 чол. і 23.068 жін.). Також у краї проживали іноземці, величина яких становила 2.600 осіб (1.446 чол. і 1.154 жін.). Осіб які не входили до жодного стану нараховувалось до 10.400 шт. (5.157 чол. і 5.243 жін.) [2, с. 40–42].

У 1870 р. величина населення у Подільській губернії збільшилась по відношенню до 1866 р. в 1,034 рази, і становила 1.933.188 осіб (972.388 чол. і 960.800 жін.). На 100 чоловіків приходилось 98,8 жінок. У містах проживало 132.637 осіб (67.263 чол. і 65.374 жін.). У порівнянні із 1866 р. величина містян збільшилась на 2.267 осіб. Найбільше населення проживало у Балтському повіті – 221.692 осіб (112.002 чол. і 109.690 жін.). Де що менше проживало у Кам'янець – Подільському повіті – 184.358 осіб (95.611 чол. і 88.747 жін.) та Ольгопільському повіті – 183.400 осіб (91.561 чол. і 91.839 жін.). Найменше проживало у Летичівському повіті – 114.092 осіб (59.190 чол. і 54.902 жін.) [3, с.14]. Найбільше містян проживало в Кам'янець – Подільському повіті – 22.611 особи (11.169 чол. і 11.442 жін.). Де що менше мешкало в містах Балтського повіту – 18.842 осіб (9.594 чол. і 9.248 жін.) та Вінницького – 18.810 осіб (9.859 чол. і 8.921 жін.).

Що до демографічного стану сусідніх губерній, що межували із Поділлям, то величина населення Волинської губернії у зазначений період складала 1.704.018 осіб (848.846 чол. і 855.172 жін.), що на 229.170 осіб менше ніж у Подільській губернії. Величина міського населення складала 7,4 %. На 100 чоловіків припадало 100,7 жінок. Найбільше міського населення проживало у Житомирському повіті –

35. 739 осіб (17,768 чол. і 17.971 жін.) [3, с. 8]. Що до Київської губернії, то в досліджуваній період там мешкало 2.175.132 осіб (1.084.295 чол. і 1.090.837 жін.), що на 241.944 особи більше ніж у Подільській губернії. Величина міського населення становила 11,7 %, а кількість жінок на 100 чоловіків приходилась 100 осіб [3, с. 3].

Що до станової стратифікації Подільської губернії станом на 1870 р., то вона була наступною: спадкових дворян тут мешкало – 15.479 осіб (7.539 чол. і 7.940 жін.); дворян особистих та службовців – 7.172 осіб (3.378 чол. і 3.794 жін.); духовенства – 19.121 осіб (9.587 чол. і 9.534 жін.); міщан – 322.758 осіб (157.865 чол. і 164.893 жін.); селян – 1.471.325 осіб (732.819 чол. і 738.506 жін.); військових – 89.150 осіб (56.817 чол. і 32.333 жін.); іноземців – 6.196 осіб (3.314 чол. і 2.882 жін.).

У передреформений період, у 1857 році величина населення в Подільській губернії становила 1.736.856 осіб, де на одну мілю припадало 2.244 особи. Найбільше проживало лише у Московській губернії (1.842.120 осіб). На другому місці була Тульська губернія (1.744.596 осіб). Всього у губернії проживало, згідно наших підрахунків, 24.207 дворян (1,41%); спадкових дворян – 19.805 осіб; 4.402 особистих дворян; духовенство – 17.256 осіб. Величина містян становила – 168.635 осіб (9,687%). Біля 40.965 осіб були цеховими міщанами (2,39%). «Діловий клас» був представлений купецьким станом, величина якого становила – 15.420 осіб (0,9%). [1, с. 152–154].

Таким чином, у пореформений період (1862–1872 рр.) Подільська імперія залишалась густозаселеною територією. За чисельністю займала 7 місце в Російській імперії. Основна маса населення проживала в селі, і за віросповіданням була переважно православною. Частка містян в середньому становила 6,97% від загальної кількості жителів. За становою структурою населення було неоднорідним.

Література:

1. Муляр А. М. Подільська губернія в 1857 році: демографія та станова стратифікація (за матеріалами «Пам'ятної книжки Подільської губернії на 1859 р.»). *Хмельницькі краєзнавчі студії*. Вип. 2. Хмельницький, 2019. 258 с.

2. Статистический временник Российской империи. Серия I. Центральный статистический комитет Министерства внутренних дел. Санкт-Петербург, 1866. 453 с.

3. Статистический временник Российской империи. Серия II, выпуск X. Центральный статистический комитет Министерства внутренних дел. Санкт-Петербург, 1875. 287 с.